

**Рішення спеціалізованої вченої ради ДФ 03.032.2022
про присудження ступеня доктора філософії
Герасименко Вікторії Вікторівні**

Спеціалізована вчена рада Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, ухвалила рішення про присудження ступеня доктора філософії галузі знань 03 Гуманітарні науки на підставі прилюдного захисту дисертації «Міські голови Одеси другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: просопографічний портрет» за спеціальністю 032 Історія та археологія «14» лютого 2023 року.

Герасименко Вікторія Вікторівна, 1995 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2018 році Одеський національний університет імені І. І. Мечникова за спеціальністю «Історія та археологія». Працює асистентом на кафедрі історії України в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» у м. Одеса з 2022 р. до цього часу. Дисертацію виконано у Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова у м. Одеса.

Науковий керівник – Гончарук Тарас Григорович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Здобувач має 24 наукових публікацій за темою дисертації, з них 5 статей у наукових фахових виданнях України:

1. Гончарук Т. Г., Герасименко В. В., Жиленкова І. М. Ініціативи міського голови Одеси П. О. Зеленого на сторінках «Известий Одесской городской думы» (1898-1905). Інтелігенція і влада. Серія: Історія. 2018. Вип. 38. С. 214-230. Стаття написана у співавторстві з Т. Гончаруком та І. Жиленковою, де особистий внесок автора 50%.
2. Герасименко В. В. Діяльність маловідомого міського голови Одеси М. І. Мойсеєва на сторінках «Известий Одесской городской думы» (1908-1913). Інтелігенція і влада. Серія: Історія. 2018. Вип. 39. С. 35-50.
3. Герасименко В. В. Сфера охорони здоров'я в Одесі на початку ХХ століття: пропозиції міських голів. Записки історичного факультету: збірник наукових праць. 2019. Вип. 30. С. 112-125.
4. Герасименко В. Міські голови Одеси на тлі революційних подій 1905 року. Чорноморська минувшина: Записки Відділу історії козацтва на Півдні України. 2020. Вип. 15. С. 54-61.
5. Герасименко В. «Формулярний список про службу...» як джерело для просопографічних портретів маловідомих історичних постатей (на прикладі міських голів Одеси початку ХХ ст.). Старожитності Лукомор'я, 2022. Вип. 1. С. 38-46.

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої вченої ради та присутні на захисті фахівці:

Рецензент: Бачинська О. А., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Виступ та дисертація В. Герасименко оцінені позитивно. Зауваження та рекомендації:

1. В першому розділі при розгляді історіографічної бази застосовано дещо різнопланові критерії для аналізу. Мова йде про те, що перший етап носить назву "історіографія Нового часу", другий - "радянська історіографія", третій - "сучасна історіографія" (с. 27). Відображає зміст ідеологічного спрямування назва другого етапу. В такому варіанті логічно було б тоді назвати другий етап "історіографія Новітнього часу" або поміняти назву першого.

2. Розглядаючи питання, хто з міських голів найактивніше ініціював проекти у своїй діяльності (про що йшлося вище), потрібно було б зазначити скільки проєктів реалізувались і який міський голова більше зробив в яких з 15 напрямів діяльності, які наводить дисертантка у третьому та четвертому розділах.

3. Параграф "Правопорядок і пожежна безпека" (с. 141) відображає можливості міських голів співпрацювати з поліцейськими та іншими силовими структурами. На наш погляд, в даному параграфі можна було б звернутися до тексту дисертаційного дослідження Юраша Є.О., здобувача кафедри історії України, яка захищена в минулому році в ОНУ імені І. І. Мечникова за назвою «Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці: формування, склад, діяльність». В тексті цієї дисертації є низка доволі важливих проєктів, які реалізували міські голови Одеси, зокрема Г.Маразлі та інші для покращення життя арештантів й уникнення рецидивів різних злочинів.

4. Враховуючи загально імперську військову активність, бажано було б виокремити з інших напрямів діяльності міських голів Одеси допомогу або підготовку до військових подій російсько-турецької війни 1877-1878 рр., російсько-японської 1904-1905 рр. т.ін., якщо така була.

5. Хронологічні межі дисертаційної роботи є цілком зрозумілими та обґрунтованими. В той самий час, рецензенту бракувало відповіді на питання: чи відрізнялись функції та обов'язки міських голів Одеси з 1863 р. від функції та обов'язків міських очільників до 1863 р.

На майбутнє, у публікаціях відобразити аспект реалізованості всіх пропозицій міських голів як в якісному контексті, так і відсотковому співвідношенні.

Рецензент: Новікова Л. В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Виступ позитивний. Дисертація В. Герасименко вже народжує нові смислові поля. Інформативність опрацьованого матеріалу спонукає до подальших наукових розвідок. Зауваження та рекомендації:

1. У першому тематичному розділі не завжди розкриваються внутрішня мотивація та зовнішні причини змін у кар'єрі окремих постатей (зокрема, коли йдеться про В. М. Лігіна, П. О. Зеленого).

2. При наведенні переліку нагород, отриманих міськими головами Одеси, бажано було б вказати на те, у зв'язку з чим вони надані, якщо не всі, то найважливіші.

3. Не зовсім зрозуміло пояснення, чому низка груп населення не мала права

балотуватися на посаду міського голови, вказується на те, що тим самим запобігали можливості використання посади з певною корисливою метою. Очевидно, цей висновок сформований під впливом лексики відповідних законодавчих матеріалів, бажано б було вказати джерело (с.116).

4. У висновках до другого розділу авторка дещо захоплюється позитивними рисами міських голів, тоді як у змісті розділу є факти, які не зовсім відповідають подібним характеристикам (зокрема, щодо М. І. Мойсеева).

5. У третьому розділі трохи незрозуміло з тексту, чому поряд з поліцією згадується про підтримку державного повітряного флоту (с. 143). Також у структурній одиниці 3.4 «Господарство та промисловість» вміщені питання, що не зовсім підходять під це означення, наприклад, щодо утилізації міських нечистот, це більше підходить до питань благоустрою (як, до речі, і питання освітлення), тим більше що є окремо виділений підрозділ щодо облаштування міста.

6. У підрозділі 3.8 «Міський транспорт та шляхи сполучення розглядаються ще й питання ролі міських голів у вирішенні питань побудови залізничного сполучення Одеси з іншими населеними пунктами, бажано було б просто продовжити назву підрозділу, щоб не виглядало, що шляхи сполучення в межах тільки Одеси.

7. Також у третьому розділі можна було б згадати про те, що ще у 1847 р. А. О. Скальковський став автором першого, за його означенням, «проекта щодо перетворення муніципального управління міста Одеси». Ще могло б показати існування інтересу у місті до реформ міського врядування у першій половині XIX ст. У четвертому розділі можна було б згадати про історію проведення конкурсу з написання історії Одеси у зв'язку з підготовкою до святкування ювілею міста при міському голові Г. Г. Маразлі (див.: Новікова Л. В. «Історіограф» Південної України Аполлон Скальковський: інтелектуальна апологія імперської політики та регіональної історичної самобутності» (Одеса, 2012, с. 289-290).

8. Висновок до 4 розділу бажано було б зробити більш розлогим.

9. У роботі стало б в нагоді дослідження В. С. Шандри «Міщанські органи станового самоврядування в Україні (кінець XVIII - початок XX ст.)» (К., 2016), а також можна було б залучити деякі матеріали закордонної преси. Зокрема, питання водогону та діяльності міського голови М. О. Новосельського висвітлюється в доступному в Інтернеті матеріалі (Odessa waterworks//The Railway times, 1876, 11 November).

Опонент: Шандра В. С., доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу історії XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України. Виступ В. Герасименко оцінений позитивно. Важливим є актуалізація просопографічного методу для роботи історика, значення особи в історії ще ніхто не відміняв. Наразі, на перше місце виступає сама історична постать, з власними діями, рішеннями, мотиваціями, розуміючи престиж та важливість своєї посади та обов'язків, має боротися за цінності. Зауваження та рекомендації:

1. Дослідниця не звернулася до такого оригінального видання як «Альбом городских голов» (Москва, 1903), в якому крім портрета вміщено детальний

перелік ініційованих Павлом Зеленим справ щодо розвитку інфраструктури міста. Варто було б залучити і аналітичне дослідження німецького історика Райнера Лінднера «Підприємці і місто в Україні, 1860-1914 рр.» (Київ-Донецьк, 2008), в якому відображено роль голів-господарників у розвитку міського самоврядування періоду індустріалізації. Не до кінця зрозумілим стало й невикористання фонду Канцелярії херсонського губернського у міських справах присутствія, установи, створеної для контролю за діяльністю міського самоврядування. Її авторка не назвала, коли перераховувала підпорядкування дум за міським положенням 1892 р. (с. 45).

2. Вважаю, що на джерелознавчому аналізі опублікованих пропозицій міських голів слід було спеціально зупинитися. Для повноти авторського списку додам і Предложение городского головы П.А. Зеленого по вопросу о нуждах народного образования (Одесса, 1904), видане високим друком. Це в ньому Павло Зелений висміяв шкільні підручники, автори яких не враховували переважання українців серед місцевого населення і вміщували у них незрозумілі для учнів тексти, які зорієнтовані на «великоросіян», як-от: «Наша родная матушка Волга». Це звучить дивно, вважав Павло Зелений, для школярів, які виростили на Дністрі, Дніпрі та Чорному морі. Він закликав складати підручники зі зрозумілими для дітей поняттями: «не изба, а хата, не глаз, а око, не потолок, а стеля».

3. Пропонуючи обґрунтування наукових термінів, варто було деталізувати принципи самоврядування, яке держава розглядала як важливий механізм власного регулювання міського життя і який мав посприяти ліквідації занедбаності міського господарства (с.56-57). До критеріїв даних про голів слід було додати вік, коли вони ставали очільниками, тип професійної діяльності до обіймання посади, як і кількість та види приватної власності, участь у бізнесових проєктах, родинне та сімейне становище, а також етнічне походження. Адже це також важливо для оцінки їхньої діяльності. Тим більше, що до них авторка безпосередньо і постійно звертається, досліджуючи їхні біографії.

4. Для характеристики особистостей міських голів Вікторія Герасименко обрала ілюстративний метод, вдаючись до оцінок сучасників, а тому забагато цитує їхніх думок та суджень. Краще було б поєднати ілюстрування з власною аналітикою через порівняння соціального походження, освіти, ставлення до обов'язків та використання службового становища для власного збагачення.

5. Щодо безкоштовної і обов'язкової початкової освіти, то слід уточнити, що Російська імперія у цьому на кілька десятиліть відставала від західноєвропейських практик. Це питання постало лише 1905 р., а практичний перехід почався 1908 р., коли уряд виділив кошти. Втілення цієї програми розпочали 1911 р. з перспективою завершити її 1920 р. Тож не варто приписувати ініціативу Миколі Мойсеєву про запровадження безкоштовної і обов'язкової освіти в початкових школах Одеси (с. 170). Його пропозиції стосувалися виконання загальноімперського рішення. Можна лише пошкодувати, що Вікторія Герасименко не пояснила, чому міські голови вдавалися до благодійництва та яку мету переслідували? Як і конкретизувати мотивації міських голів до виконання своїх обов'язків. Час від часу у роботі

йдеться про їх зацікавленість розвитком місцевої інфраструктури як підприємливих власників, прояви регіонального патріотизму, бажанням бачити місто зручним у соціальному відношенні для власного проживання та перебування тут своїх родин. Бажано було б про це спеціально наголосити у висновках.

6. Не можу не звернути уваги на невдалі, а то й не точні формулювання. Вживане «доба керівництва» краще замінити каденцією, «міське товариство» - міською громадою. Погано звучить «надійшов на державну службу» замість перейшов. Викликають заперечення невдалі переклади кампаній, зокрема не «Руське товариства загальної кампанії електроенергії...» (с. 151), а все таки «Російське...». Або на «честь сторіччя з дня смерті Катерини II ...» (с. 167), не одеський наказ громадської опіки, а приказ громадської опіки (с.178).

Опонент: Марченко О. М., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та всесвітньої історії факультету історії, бізнес-освіти та права Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Виступ В. Герасименко оцінений позитивно. Зауваження та рекомендації:

1. При аналізі вивчення зазначеної теми в історичній літературі, на нашу думку, В. В. Герасименко слід було б використати дисертаційне дослідження С.М. Стременовського, який вивчав становлення органів місцевого самоврядування в м. Одесі в середині XIX ст. і звертав увагу на Положення про громадське управління м. Одеси 1863 р., характеризував діяльність міського голови С. Воронцова, виявляв чинники, які позитивно, так і негативно впливали на діяльність реформованих органів міського самоврядування Одеси (Стременовський С.М. Місцеве самоврядування м. Одеси в середині XIX століття: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2000. 20 с.). Також дисертанткою бажано було б звернути увагу на дисертацію В.М. Крижанівського, у якій, зокрема, досліджено діловодну й актову документацію Єлисаветградської міської думи й управи, з'ясовано організаційні принципи функціонування міської канцелярії і наведені приклади порівняння її управлінської діяльності з іншими містами, у тому числі й Одеси (Крижанівський В.М. Джерела з історії Єлисаветградського міського самоврядування (червень 1871 – лютий 1917 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2012. 20 с.).

2. Описуючи характер С.М. Воронцова, В. Герасименко вслід за спогадами лікаря Е. Андреєвського, К. Скальковського зазначає його вразливість, підупадання під вплив колег, дружини (с. 65-66) і така характеристика міського голови підсумовує підпункт розділу, що, на нашу думку, є не повною характеристикою особи С.М. Воронцова. Наведені дисертанткою дані свідчать, наприклад, про його дисциплінованість, відповідальність, справедливість, сміливість (с. 64-65), а в розділі 3 В.Герасименко приводить факти конфліктних ситуацій С. Воронцова з комітетом зі спорудження мостових 1865 року (там принципова позиція С. Воронцова знайшла схвалення в міській думі) (с. 118), з градоначальником М. Шидловським, у яких міський голова «дав

відсіч адміністративному тиску» (с. 119). Тобто, оцінка діяльності міського голови С.М. Воронцова на своїй посаді потребує уточнення.

3. При характеристиці міського голови Г.Г. Маразлі (підпункт 2.3.) дисертантка резюмує: «...Григорій Григорович був звичайною людиною, управлінцем, з гарним бізнес чуттям, що в будь-якій справі орієнтувався і міг оцінити свою користь і прибуток». На нашу думку, зазначена характеристика Г.Г. Маразлі не зовсім відповідає викладеним автором у параграфі судженням сучасників, дослідників його життєвого шляху, діяльності. Щодо визначення «звичайна людина» – це применшення його впливу в Одесі, підприємницький хист, організаторські здібності так, а де ж оцінка благодійних, меценатських спроможностей Маразлі, на що вказували (і це дисертантка сама зазначає), наприклад, О. Бачинська, С. Вегерчук, Ф. Самойлов (с. 77), П. Герлігі (с. 80), С. Боровий, який називав його «батьком міста» (с. 80), а також розкриття його кроків у розділах 3, 4.

4. При характеристиці думської, громадської, управлінської, підприємницької та іншої діяльності дев'яти міських голів Одеси, В. В. Герасименко вказує на нагородження їх державними та іноземними орденами, медалями, відзнаками. Це вагоме доповнення до характеристики портрету очільників міста, але хотілося б, щоб дисертантка вказала на обставини, події, факти таких нагороджень, а не тільки констатацією «за службу і громадську діяльність».

5. Доцільно було б дослідити таке питання: Чому одеські виборці надавали перевагу керівнику міської думи та управи з дворянського стану, а не як в інших містах – представникам купецтва? Відразу зазначимо, що певний аналіз переваг саме таких осіб дисертанткою проведено на сторінках 112-113, але це питання потребує ще детальнішого осмислення і аналізу.

6. Розглядаючи ініціативи та пропозиції міських голів із питань організації роботи думи та управи, фінансової сфери, торгівлі, господарства, промисловості, правопорядку, пожежної безпеки, водогону, освітлення, міського транспорту, облаштування міста, після кожного підпункту варто було б зробити підсумки дослідження зазначеної вище роботи дев'яти міських голів у цих сферах, а так розгляд проблеми діяльності міських голів в адміністративній, соціальній, економічній сферах у кожному підпункті залишився без узагальнення.

7. Як і в попередньому розділі, дисертантка, розглядаючи ініціативи та пропозиції міських голів із питань культури, освіти, охорони здоров'я, після кожного підпункту не підсумувала їхню роботу.

8. Варто було б чіткіше продемонструвати, які ініціативи та пропозиції міських голів були власними, а які виходили із погодженого рішення міської думи, були викликані потребами міста чи стали загальноросійською необхідністю, що витікала із завдань і повноважень міського самоврядування. Щодо Г.Г. Маразлі В. Герасименко таку позицію зазначає: «Значна кількість пропозицій Григорія Григоровича як міського голови, так і вплив на вирішення справ був здійснений шляхом власного спонсорування різних освітніх, культурних, оздоровчих та благодійних проектів» (с. 195).

9. Доцільно було б простежити зв'язок зайняття тим чи іншим міським головою посади очільника міського самоврядування й керівництва в певних товариствах

чи членства в них. Тобто, посада міського голови автоматично вимагала очоловати ті чи інші товариства, чи в яких випадках розглядувана дисертанткою постать уже керувала чи була членом товариств до зайняття місця керівника міста, і продовжувала цю благородну місію після залишення посади міського голови.

У дискусії взяли участь присутні на захисті:

Науковий керівник Гончарук Т. Г., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Виступ В. Герасименко оцінений позитивно. Тематика дослідження є актуальною. Серед рекомендацій було зазначено: випустити монографію на досліджувану тематику.

Гарант ОП Кушнір В. Г., доктор історичних наук, професор, декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова. Виступ В. Герасименко оцінений позитивно. Відповіді на запитання були ґрунтовні, що є результатом її навчання і підготовки. Дисертаційна робота відповідає вимогам і заслуговує на присвоєння ступеня доктора філософії.

Хмарський В. М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін. Виступ та захист В. Герасименко оцінені позитивно. Серед рекомендацій та зауважень було зазначено: взяти до уваги методологічну вказівку щодо українськості міських голів Одеси; конкретніше розглянути питання про етос (професійну культуру) різних керівників міського самоврядування; розширити обґрунтування хронологічних меж роботи.

Голова ради Музичко О. Є. доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін. Позитивне враження від дисертаційної роботи та самого захисту В. Герасименко. В сучасних умовах робота є важливою і для актуалізації громадським життям, вона викликає рефлексії для подальшого обговорення. Зокрема, привертає увагу постать П. Зеленого, особистість якого поки що недооцінили в громадському житті.

Результати голосування:

«За» 5 членів ради

«Проти» 0 членів ради

На підставі результатів голосування спеціалізована вчена рада *присуджує* ГЕРАСИМЕНКО Вікторії Вікторівні *ступінь* доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Голова спеціалізованої
вченої ради

Олександр МУЗИЧКО

